

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

Сумська філія

Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Конфліктологія»

вибіркових компонент

освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право (право)

**№3 за темою №2 «СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ КОНФЛІКТУ. ФУНКЦІЇ
КОНФЛІКТУ. СТРУКТУРА КОНФЛІКТУ ТА ЙОГО ДИНАМІКА»**

Суми 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 р. №8

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 08.07.2024 р. №8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 р. №7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ
Протокол від 27.06.2024 р. №22

Розробник:

1. Професор кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії ХНУВС,
канд. іст. наук, ст. наук. співр. **Надія ДЕМИДЕНКО**

Рецензент:

1. Професор кафедри психології та педагогіки Харківського
національного університету внутрішніх справ, доктор психологічних
наук, професор **Наталія МІЛЮРАДОВА**

План лекції:

1. Сучасні концепції конфлікту.
2. Визначення конфлікту та його характеристика.
3. Понятійно-категоріальна схема опису конфлікту (А.Я. Анцупов).
4. Функції конфліктів.

Рекомендована література

Основна

1. Гуменюк Л. Й. Соціальна конфліктологія. Львів : ЛьвДУВС, 2015. 564 с.
URI:https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/445/1/Гуменюк_соціальна_конфліктологія_2015.pdf
2. Герасіна Л.М., Требі М.П. Конфліктологія : навч. посіб. Харків. : Право, 2012. 128 с.
URI:https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2012/Konfliktologiy_2012.pdf
3. Конфліктологія : навч. посіб. / Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік та ін. — Х. : Право, 2012. — 128 с.
URI:http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2012/Konfliktologiy_2012.pd
4. Матвійчук Т. Ф. Конфліктологія: навчально-методичний посібник. Львів : Вид-во «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2018. 76 с.
URI:https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/10152/1/Матвійчук_Т._Конфліктологія.pdf

Додаткова

1. Ващенко І. В. Кляп М.І. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. К. : Знання, 2013. 407 с.
URI:<https://aaу.academy/documents/11/КОНФЛІКТОЛОГІЯ.pdf>

Інформаційні та навчальні ресурси в Інтернеті

1. Електронна бібліотека юридичної літератури «Правознавець»
URI:<http://www.pravoznavec.com.ua>

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

1. Сучасні концепції конфлікту.

Перед тим, як ознайомитись із сучасними концепціями конфлікту, проаналізуємо думки попередників. На думку німецького філософа і соціолога Г. Зіммеля (1858-1918) конфлікт має як позитивні, так і негативні наслідки. Природі самої людини і суспільства притаманні біологічні, психологічні, соціальні та інші фактори, які неминуче породжують численні різноманітні конфліктні ситуації.

Конфлікти виконують ряд позитивних функцій у процесі суспільного розвитку. Вони забезпечують загальне прогресивний рух суспільного життя, сприяють збереженню єдності соціальних утворень, утвердження

загальнозначущих норм і соціальних цінностей. Адже протилежність між правлячою меншістю і керованою більшістю є неминучим і вічним явищем, що викликає всілякі тертя, колізії, конфлікти.

За допомогою конфліктів неспівпадаючі інтереси різних соціальних груп взаємно врівноважуються.

У 50-60-ті роки ХХ століття з'явилися сучасні концепції соціального конфлікту. Найбільшу популярність серед них отримали концепції Л. Козера, Р. Дарендорфа і Боулдінга.

Американський дослідник Л. Козер в 1956 р. опублікував книгу «Функції соціального конфлікту». У ній він стверджував, що не існує соціальних груп без конфліктних відносин і що конфлікти мають позитивне значення для функціонування суспільних систем та їх зміни. Якщо структурний функціоналізм бачив у соціальних конфліктах деяку соціальну аномалію або ознаку «розлади» суспільства, то Козер прагнув обґрунтувати позитивну роль конфлікту у забезпеченні громадського порядку і стійкості певної соціальної системи. Стабільність усього суспільства, на його думку, залежить від кількості існуючих у ньому конфліктних відносин і типу зв'язків між ними. Чим більше різних конфліктів перетинається в суспільстві, тим складнішим є його поділ на групи, тим важче розділити членів суспільства на два табори. Виходить, чим більше незалежних один від одного конфліктів, тим краще для єдності суспільства.

Значним є внесок у розвиток концепції конфлікту німецького соціолога Р. Дарендорфа, активного прихильника і пропагандиста концепції «посткапіталістичного» і «індустріального суспільства», що опублікував в 1965 р. у Німеччині роботу під назвою «Класова структура і класовий конфлікт». Його концепція «конфліктної моделі суспільства» будувалася на «антиутопічному» образі світу - світу влади, конфлікту і динаміки.

Якщо Козер як би добудовував рівноважну теорію суспільства до визнання позитивної ролі конфліктів у зміцненні соціальної єдності, то Дарендорф вважав конфлікт перманентним станом соціального організму. «Не наявність, а відсутність конфлікту, - стверджував Дарендорф, - є чимось дивним і ненормальним. Привід до підозрілості виникає тоді, коли виявляється суспільство або організація, в яких не видно проявів конфлікту». Для нього в кожному суспільстві завжди присутня дезінтеграція і конфлікт. «Все суспільне життя є конфліктом, оскільки воно мінливе. У людських суспільствах не існує сталості, оскільки немає в них нічого стійкого. Тому саме в конфлікті знаходиться творче ядро всіх спільнот і можливість свободи, а також виклик раціональному оволодінню та контролю над соціальними проблемами».

В іншій своїй книзі «Соціальний конфлікт в сучасності» Дарендорф в центр аналізу суспільного конфлікту ставить структурну гіпотезу про те, що нині поле конфлікту збігається з проблемою права кожного громадянина на доступ до благ і з моделлю відторгнення від цього права. Відбувається зміна співвідношення між рівним правом на володіння благами і нерівній можливістю доступу до них.

Критики такої точки зору (В. Джаконіні, Італія) вважають, що, таким чином, соціальний конфлікт у Дарендорфа не співпадає з внутрішньою динамікою соціальної сфери, а виявляється через феномени «виключення», «поділу», «маргіналізації».

Особливо різкій критиці піддав ідеї безконфліктного стану суспільного розвитку американський соціолог, найвидатніший представник так званої альтернативної соціології А. Гоулднер (1920-1980). З його точки зору, основне завдання соціології полягає у з'ясуванні причин конфліктного стану суспільства і в пошуку шляхів подолання кризових ситуацій суспільному розвитку. Глибинні основи кризи західного суспільства А. Гоулднер бачив у деперсоналізації людини, в руйнуванні цілісного погляду на світ, в суперечливому відношенні між знанням і владою.

Критикуючи всі існуючі соціологічні підходи, в тому числі і марксистський, за ідеологічність, Гоулднер намагався звільнитися від ідеології за допомогою своєї «критично - рефлексної» концепції. У соціальній структурі сучасного західного суспільства він виділяв три класи: стару буржуазію, або грошовий клас капіталістів, пролетаріат і, нарешті, з'явився новий клас інтелігенції. Особливу увагу саме до цього класу становить основний зміст його концепції. Володіння культурним капіталом і культура критичного дискурсу (якась специфічна мовленнєва спільність) роблять новий клас єдиною надією соціального прогресу. Гоулднер підрозділяв новий клас на дві соціальні групи: науково - технічну інтелігенцію та інтелектуалів (гуманітарну інтелігенцію). Саме на інтелектуалів він покладав надії, пов'язані з майбутнім суспільного розвитку.

Що стосується сучасних досліджень конфлікту, то в західних країнах найбільш виразно проявляються два основних напрямки. Перша пов'язана з діяльністю інститутів, що вивчають в основному самі конфлікти, і широко поширені в Західній Європі (Франція, Голландія, Італія, Іспанія), друга - з діяльністю інститутів досліджень миру, які отримали широке визнання в США. В принципі цілі цих інститутів аналогічні, але досягаються вони за допомогою різних методологічних підходів. В одних дослідженнях першествують міркування про шляхи досягнення перемоги (послідовники Г. Бутуль вважають, що більш відповідає науковому духу його вислів: «Якщо хочеш миру, вивчай війну»). Фахівці з інститутів досліджень миру надають першочергового значення проблем миру та злагоди. Як приклад можна назвати книгу Р. Фішера і У. Юрі «Шлях до порозуміння або переговори без поразки».

2. Визначення конфлікту та його характеристика.

Конфлікт — це стосунки між суб'єктами соціальної взаємодії, які характеризуються протиборством за наявності протилежних мотивів (потреб, інтересів, цілей, ідеалів, переконань) чи суджень (думок, поглядів, оцінок і т. п.).

Для з'ясування суті конфлікту важливо виділити його основні ознаки, сформулювати умови його виникнення.

Конфлікт завжди виникає на основі протилежно спрямованих мотивів і суджень, які можна вважати необхідною умовою виникнення конфлікту.

Для конфлікту завжди характерно протиборство суб'єктів соціальної взаємодії, що виявляється через нанесення взаємного збитку (морального, матеріального, фізичного, психологічного і т. п.).

Будь-який конфлікт можна розглядати у статиці (як систему взаємозалежних структурних елементів) і в динаміці (як процес).

Основними структурними елементами конфлікту є:

- сторони конфлікту;
- предмет конфлікту;
- образ конфліктної ситуації;
- мотиви конфлікту;
- позиції сторін - конфліктерів (рис.).

Сторонами конфлікту вважають суб'єкти соціальної взаємодії, інтереси яких порушено безпосередньо, або суб'єкти, які явно (неявно) підтримують конфліктерів.

Предмет конфлікту — об'єктивно наявна чи уявна проблема, що служить причиною протиборства між сторонами (проблема влади, взаємин, першості співробітників, їхньої сумісності). Це саме та суперечність, яка є причиною виникання конфлікту.

Мотиви конфлікту, як внутрішні спонукальні сили, підштовхують суб'єктів соціальної взаємодії до конфлікту. Мотиви виявляються у формі потреб, інтересів, цілей, переконань.

Позиції сторін - конфлікуючих — це те, про що заявляють вони один одному в ході конфлікту чи в переговорному процесі.

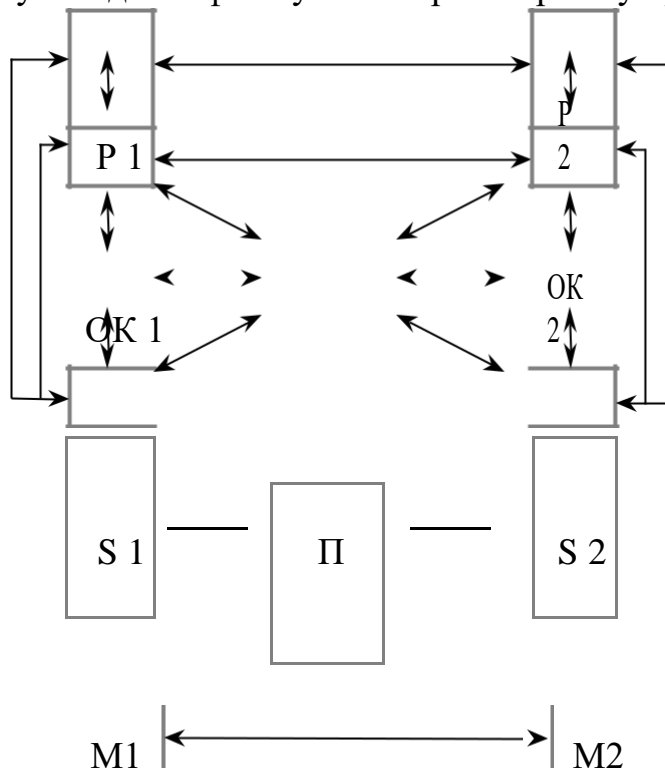

Рис.1. Структура конфлікту

S1 і S2 — сторони (суб'єкти) конфлікту; П — предмет конфлікту; ОК1 і ОК2 — образи конфлікту (конфліктної ситуації); М1 і М2 — мотиви конфлікту; Р1 і Р2 — позиції сторін - конфліктуючих.

Конфлікт – сигнал до зміни. З інших позитивних функцій конфлікту найбільш очевидною є сигнальна функція. Обговорюючи типи критичних ситуацій, Ф. Е. Василюк підкреслює позитивну роль, "потрібність" внутрішніх конфліктів для життя: "Вони сигналізують про об'єктивні суперечності життєвих стосунків і дають шанс розв'язати їх до реального зіткнення цих відносин, який може мати тяжкі наслідками". Аналогічну сигнальну функцію конфлікту виконують і в міжособистісних відносинах. Візьмемо для прикладу взаємини батьків з дитиною. Якщо батьки сприймають незгоду дитини, її нові домагання і спроби їх обговорення з батьками виключно як непокору, то вони будуть боротися з його непослухом, наполягати на своєму і тим самим швидше за все погіршать, а може бути, і зруйнують свої відносини з дитиною. Поступово накопичується напруга подібно парі, тиск якого розриває щільно закритий посуд.

Конструктивною реакцією буде сприйняття того, що відбувається не як непокори, але як сигналу про необхідність змін. Можливо, тут буде доречна аналогія з болем. Біль неприємна, але будь - який лікар скаже, що вона виконує важливу і корисну функцію. Біль – є сигнал про те, що в організмі щось не так. Ігноруючи або заглушаючи біль заспокійливими пігулками, ми залишаємося з хворобою.

Конфлікт, подібно до болю, виконує сигнальну функцію, повідомляючи нас про те, що щось не в порядку в наших відносинах або в нас самих. І якщо ми у відповідь на цей сигнал намагаємося внести зміни в нашу взаємодію, ми приходимо до нового стану адаптації у відносинах. Якщо ми на кожному етапі своїх відносин досягаємо нового рівня адаптації, це забезпечує збереження, "виживання" наших відносин.

3. Понятійно-категоріальна схема опису конфлікту (А.Я. Анцупов).

У кожній з галузей конфліктології розроблені і розвиваються свої понятійні схеми опису конфлікту. Їх якість визначається часом та інтенсивністю дослідження конфлікту в тій чи іншій науці. Конфлікт як самостійне явище в соціології вивчається з 1924 р., а у військових науках - з 1988 р. Інтенсивність вивчення проблеми конфлікту, яку формально можна визначити числом публікацій, впливає на стан понятійно - категоріального апарату різних галузей конфліктології. Крім того, є відмінності в поняттях викликані специфікою того предмета, який представники різних наук вибирають в загальному об'єкті дослідження - конфлікті.

У психології вперше понятійна схема опису була запропонована, соціальним психологом Л.А. Петровською. Ця схема включала чотири категоріальні групи, що характеризують соціально - психологічний рівень аналізу конфлікту: структура конфлікту, його динаміка, функції і типологія.

А.Я. Анцупов розширив схему до семи груп понять: сутність; генезіс конфлікту; класифікація; функції; структура; динаміка; методи вивчення конфлікту. Потім він запропонував систему, що включає одинадцять понятійно - категоріальних груп опису конфлікту. Для всіх наук, що вивчають конфлікт, можна запропонувати наступний варіант понятійно - категоріальної схеми його, описи. Вона включає одинадцять основних категоріальних груп: сутність; класифікація; структура; функції; еволюція; генезис; динаміка; інформація в конфлікті; попередження; завершення конфлікту діагностики і дослідження.

4. Функції конфліктів.

В уявленнях багатьох людей конфлікти сприймаються як явище небажане й шкідливе. Але на справді це не завжди так. Наслідки конфлікту можуть бути як негативними, так і позитивними. Для пояснення функцій соціального конфлікту слід звернутися до самого поняття "функція". У суспільних науках функція (від лат. *fundū* — здійснення, виконання) означає значення і роль, яку певний соціальний процес виконує щодо потреб соціальної системи вищого рівня.

Розрізняють явні та латентні (приховані) функції конфлікту.

Явні функції конфлікту характеризуються тим, що його наслідки співпадають з цілями, які проголошували та переслідували опоненти конфлікту. Наприклад, явна функція конфлікту — це перемога страйкуючих в їхньому конфлікті з адміністрацією.

Приховані (латентні) функції конфлікту - такі, коли його наслідки виявляються лише з часом і можуть виражатися також у тому, що результати взагалі виявляються несподіваними і не відповідають цілям учасників конфлікту.

Конфлікт - достатньо суперечливе явище. Вступаючи в протиборство, люди можуть домогтися реалізації поставлених цілей. Проте часто важко передбачити навіть не дуже віддалені наслідки. При цьому наслідки можуть мати як позитивний, так і негативний характер для учасників конфлікту. Працівник, який вступив у конфліктні відносини з адміністрацією, може домогтися своєї найближчої мети, наприклад, виплати компенсації за вимушений прогул. Однак через якийсь час за цим може слідувати звільнення його з роботи під будь-яким слушним приводом. Для звільненого співробітника це буде латентна функція конфлікту, і при цьому негативна. Проте вслід за цим він може влаштуватися і на привабливіше, ніж раніше, місце роботи. Тоді це буде позитивна латентна функція конфлікту.

Таким чином, і явні, і латентні функції конфлікту можуть бути як негативними, так і позитивними. Слід особливо наголосити, що оцінка функцій конфлікту як позитивна або негативна завжди носить конкретний характер. З боку одного суб'єкта конфлікту він може розглядатися як позитивний, з боку іншого — як негативний. Іншими словами, існує суб'єктна відносність в оцінці характеру функції конфлікту.

Отже, можна, мабуть, сказати, що соціальний конфлікт має функціональний характер у тому випадку, якщо він сприяє розвитку більш широкої соціальної системи, проте не все, що йде на користь розвитку ширшої соціальної системи, є функціональним для складових її елементів.

Втім, не дивлячись на всю відносність оцінок функцій конфлікту, за сенсом, значенням і роллю їх можна розділити на дві групи:

- 1) конструктивні (позитивні) функції конфлікту;
- 2) деструктивні (негативні) функції конфлікту.

Конструктивні функції конфлікту виражаються в таких наслідках.

1. Конфлікт є способом виявлення і фіксації суперечності та проблеми суспільстві, організації, групі. Таким чином, всякий конфлікт виконує інформаційну функцію, дає додаткові імпульси до усвідомлення своїх і чужих інтересів у протиборстві.

2. Конфлікт є формою вирішення протиріч. Його розвиток сприяє усуненню тих недоліків і прорахунків у соціальній організації, які призвели до конфлікту.

3. Конфлікт сприяє зняттю соціальної напруженості та ліквідації стресової ситуації, допомагає розрядити обстановку і зняти напруження, що накопичилося.

4. Конфлікт може виконувати інтеграційну, об'єднувальну функцію. Перед зовнішньою загрозою група використовує всі свої ресурси для об'єднання. Крім того, саме завдання вирішення проблем, що виникли, об'єднує людей, виробляються взаєморозуміння і відчуття причетності до рішення загального завдання.

6. Вирішення конфлікту веде до стабілізації соціальної системи, адже при цьому ліквідовуються джерела невдоволення. Сторони конфлікту в майбутньому будуть більше налаштовані до співпраці, ніж до конфлікту. Крім цього, вирішення конфлікту може запобігти більш серйозним конфліктам, які могли б мати місце, якби даний конфлікт не трапився.

6. Конфлікт інтенсифікує і стимулює групову творчість, сприяє мобілізації енергії для вирішення завдань, що стоять перед суб'єктами. У процесі пошуку шляхів вирішення конфлікту відбувається активізація аналізу проблемних ситуацій, розробляються нові підходи, ідеї, інноваційні технології тощо.

7. Конфлікт може бути засобом з'ясування співвідношення сил соціальних груп і, тим самим, може застерегти від подальших більш руйнівних конфліктів.

8. Конфлікт може служити засобом для виникнення нових норм спілкування між людьми або допомогти наповнити новим змістом старі норми.

Конструктивні функції конфлікту на особистісному рівні.

1. Конфлікт може виконувати пізнавальну функцію щодо людей, які беруть у ньому участь. Саме у важких, критичних ситуаціях і виявляються справжній характер, цінності та мотиви поведінки людей.

2. Конфлікт може сприяти самопізнанню й адекватній самооцінці особи. Він може допомогти вірно оцінити свої сили та здібності й виявити нові, раніше не відомі риси характеру особистості. Він може також загартувати характер, сприяти появі його нових якостей, таких як відчуття гордості, достоїнства тощо.

3. Конфлікт може допомогти позбавитися від небажаних властивостей характеру, наприклад, відчуття неповноцінності, покірливості тощо.

4. Конфлікт є важливішим чинником соціалізації людини, розвитку її як особи. У конфлікті індивід за порівняно невеликий відрізок часу може отримати стільки життєвого досвіду, скільки він, можливо, не отримає ніколи поза межами конфлікту.

5. Конфлікт є істотним чинником адаптації людини в групі, оскільки саме в конфлікті люди найбільшою мірою розкриваються, і тоді особа або приймається членами групи, або, навпаки, відкидається ними. В останньому випадку, звичайно, ніякої адаптації не відбувається.

6. Конфлікт може допомогти зняти психічну напругу в групі, зняти стрес з його учасників, якщо вирішується позитивно. В разі негативного вирішення конфлікту напруження посилюється.

Деструктивні функції конфлікту виявляються на різних рівнях соціальної системи і виражаються в таких наслідках.

1. Конфлікт (воєнний) пов'язаний з насильницькими методами його вирішення, внаслідок можуть бути великі людські жертви та матеріальні втрати. Крім військових тих сторін, що беруть участь у військовому конфлікті, від нього можуть постраждати й мирне населення.

2. Конфлікт може призвести сторони протиборства (суспільство, соціальну групу, індивіда) до стану дестабілізації та дезорганізації.

3. Конфлікт може призвести до уповільнення темпів соціального, економічного, політичного та духовного розвитку суспільства. Понад те, він може викликати й кризу суспільного розвитку, виникнення диктаторських і тоталітарних режимів.

4. Конфлікт може супроводжуватися наростанням настроїв песимізму в суспільстві.

5. Конфлікт може спричинити нові, більш деструктивні конфлікти.

Деструктивні функції конфлікту на особистісному рівні проявляються в таких наслідках.

1. Конфлікт може здійснити негативний соціально-психологічний вплив на людей: призвести до стресу, можуть, зокрема, з'явитися такі негативні психічні стани, як відчуття пригніченості, песимізму й тривоги.

2. Конфлікт може викликати відчуття невпевненості в собі, втрату колишньої мотивації та руйнування ціннісних орієнтацій і зразків поведінки. У гіршому разі це може мати більш серйозні наслідки - девіантну (з

відхиленням від норми) поведінку і, як крайній випадок, спричинити суїцид (самогубство).

3. Конфлікт може зумовити негативну оцінку людиною своїх партнерів по спільній діяльності, розчарування в своїх колегах і недавніх друзях.

4. Як реакцію на конфлікт людина може "включати" захисні механізми, демонструючи при цьому негативні для спілкування види поведінки, такі як:

- відступ - мовчання, відсутність захоплення, відособлення індивіда в групі;
- інформація, що лякає - критиканство, лайки, демонстрація переваги перед іншими членами групи;
- жорсткий формалізм - формальна ввічливість, встановлення жорстких норм і принципів поведінки в групі, стеження за іншими;
- перетворення справи на жарт;
- розмови на сторонні теми замість ділового обговорення проблем;
- постійний пошук винних, звинувачення в усіх бідах інших.